

YÛSUF ZİYÂ PAŞA KÜLLİYESİ

rın göbeğinde iri “mühr-i Süleyman” motifi, etrafında sa’ibekli şemseler mevcuttur. Ana kubbenin eteğinde hurma ve çiçek açmış ağaçlar alternatif biçimde dizilmiştir. Pandantiflerde barok kıvrımların oluşturduğu kompozisyonların ortasındaki kare alanlar yazılıdır. Tonoz içlerinde şemselere dışında çeşitli bitkisel kompozisyonlar, pencere ve mihrap üstünde barok tepelik kompozisyonları bulunmaktadır. Mihrabın iki yanındaki pencere üstünde ayrıca çifte vâv işlenmiştir. Son cemaat yeri kubbesinin pandantiflerinde dilimli ve üç sa’ibekli madalyonlar görülmektedir.

Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan minare kesme taştan inşa edilmiştir. Sekizgen kaide üzerinde onaltıgen gövdeli, tek şerefeli ve kurşun kaplı külâhlıdır. Şerefe altı sarkıtlı mukarnaslı olup korkuluk levhaları ajurludur. Yine caminin kuzeybatısında yer alan şadırvanın sekizgen haznesi mermerdendir. Üstte bir sıra sarkıtlı mukarnasla süslenmiş olan haznenin her yüzünde silmelerin çevrelediği dikdörtgen aynalar vardır. Günümüzde özgünlüğünü yitiren üst örtünün vaktiyle ahşaptan içten kubbeli, dıştan ise kurşun kaplı külâhlı olduğu tahmin edilmektedir. Avlunun kuzeybatısında bulunan kütüphane kare planlıdır ve pandantiflerle geçişi sağlanan dıştan sekizgen kasnaklı kubbeli bir yapıdır. İki katlı olan yapıda alt kata doğu yönünde (avluya bakan cephe) iki yanında dikdörtgen açıklıklı, söveli ve demir şebekeli pencere görülen sivri kemerli bir kapı ile ulaşılmaktadır. Bu katta güney yönünde bir pencere ve bir niş ile kapının karşısında bir ocak mevcuttur. Üst kata çıkış cepheye yerleştirilen ahşap dikmeli, sakıflı ve üzeri sundurmalı merdiven ile sağlanmıştır. Bu katta, iki yanında benzer şekilde birer pencere olan sivri kemerli kapı üzerinde beş beyitlik bir kitâbe vardır. Kitâbeden ebced hesabıyla 1212 (1797-98) tarihi çıkmakta, aynı zamanda camideki ahşap minberin de yenilediği belirtilmektedir. İçte alt kattan farklı olarak kuzey yönünde bir pencere daha mevcuttur. Kubbe kasnağında her yönde revzen-

li pencereler bulunmaktadır. Avlunun güney köşesinde “L” biçiminde bir koridorun iki yanında beş gözden meydana gelen helâ bölümü yer almaktadır. Helâ ile kütüphane arasındaki alanda ise günümüze ulaşmayan bir medresenin varlığı bilinmektedir.

Külliyenin kuzeybatısında 300 m. kadar uzaklıkta türbe ve çeşme inşa edilmiştir. Kesme taştan yapılan türbe kare planlı olup üst örtüsü tamamlanmadan bırakılmıştır. Köşeleri pahlanan yapının birakılmasında sivri kemerli açıklıklı bir kapısı vardır. Kapının üzerinde kitâbe yeri boş bırakılmıştır ve iki yanı ikişer küçük nişle süslenmiştir. Yapıda kuzey ve güney yönünde ikişer, doğu ve batı yönünde birer sivri kemerli alınlıklı ve dikdörtgen açıklıklı pencere görülmektedir. Kapı ve pencereler silmelerle çevrelenmiş olup pencere alınlıklarına “mühr-i Süleyman” motifi işlenmiştir. Türbede Yûsuf Ziyâ Paşa'nın iki kızının defnedildiği tahmin edilmektedir. Türbenin doğu yönünde zamanla teşekkül eden bir mezarlık vardır. Türbenin önünde kapının solunda yapıdan ayrı olarak kesme taştan inşa edilen çeşme dikdörtgen bir hazneye sahip olup bu haznenin güneyinde geniş sivri kemerli bir niş şeklinde düzenlenmiştir. Külliyein güneydoğusunda yine 300 m. kadar uzaklıkta hamam yer almaktadır. Doğu-batı doğrultusunda eğimli bir alanda yer alan yapı tek hamam şeklinde inşa edilmiştir. Üst örtüsü tamamen, beden duvarları ise kısmen yıkık durumdaki hamamın sıcaklık kısmı da moloz dolgu olup harap durumdadır. Duvarlarında moloz taş, üst örtüde tuğla ve taş-tuğla kullanılmıştır. Doğu yönündeki alanda 1970'te yapılan belediye hamamından dolayı bu yöndeki soğukluğu tamamen ortadan kaldırmış olan yapının dikdörtgen planlı ilikliği, dört eyvanlı ve dört köşe halvet hücreli sıcaklığının bulunduğu, batıda dikdörtgen planlı su deposu ile külhanın olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât* (nşr. Neşet Çağatay), Ankara 1992, s. 204; *Elazığ, Malatya, Bingöl, Tunceli İlleri*, Elazığ 1983, s. 20; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 117, 262; İbrahim Tekin, *Tarih İçinde Keban* (lisans tezi, 1989), Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, s. 10; Celil Arslan, *Elazığ'daki Türk Devri Yapıları* (doktora tezi, 2003), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 64-89; Metin Sözen, “Keban'da Türk Eserleri”, *TTOK Belleteni*, sy. 306 (1970), s. 12-16; Fuat Şancı, “Keban'da Yusuf Paşa Külliyesi”, *İnönü Üniversitesi Darendede İlahiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 1/1, Darendede 1995, s. 211-242.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

YÛSUF ve ZÜLEYHÂ

(يوسف و زليخا)

Yûsuf peygamberin
Züleyhâ ile olan kıssası etrafında
yazılan edebî eserlerin
ortak adı.

Türk ve Fars edebiyatları yanında Keşmir, Afgan ve Urdu edebiyatlarında da Yûsuf ve Züleyhâ, Kıssa-i Yûsuf, Yûsuf u Züleyhâ, Yûsuf ile Zelîhâ gibi adlar altında mesnevi şeklinde kaleme alınan hikâye Tevrat (Tekvîn, bab 37-50) ve İncil'de (Resullerin İşleri, 7/9-14) yer almış, Kur'ân-ı Kerim'de de “ahsenü'l-kasas” (kıssaların en güzeli) diye nitelenen müstakil bir sûrede anlatılmıştır (Yûsuf 12/3-102). İçerdiği öğeler bakımından eski Türk edebiyatında önemli bir kıssa olan Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesi XIII. yüzyıldan itibaren şairler arasında hayli rağbet görmüş, XIX. yüzyıla kadar yazılmaya devam etmiştir. Kıssanın kahramanlarıyla başlarından geçenler divanlardaki manzumelerde de telmih yoluyla sıkça anılmış, kıssadan esinlenerek hayaller geliştirilmiş ve bunlar en güzel ifadelerle ortaya konmuştur. Eski Türk edebiyatındaki mesneviler içinde konuyu kendi çağının sosyal yaşamıyla örtüşecek biçimde anlatan şairler oldukça fazladır. Yûsuf'un kuyuya atılması, Ya'küb peygamberin sabrı, Züleyhâ'nın tutkulu aşkı ve Yûsuf'un Allah'a tevekkülü hikâyedeki ana temalardır.

Kur'an âyetlerinden ve müfessirlerin rivayetlerinden hareketle kaleme alınan Yûsuf ve Züleyhâ mesnevisi şöylece özetlenebilir: Ken'an ilinde yaşayan Hz. Ya'küb'un on iki oğlu vardır. Bunların küçük kardeşleri Yûsuf bir gece rüyasında on bir yıldız ile ayın ve güneşin kendisine secde ettiğini görür. Rüyasını anlatınca babası kardeşlerine bundan söz etmemesini tembih eder, çünkü kardeşleri Yûsuf'u kıskanmaktadır. Babası Yûsuf'u ne kadar sakınsa da kardeşleri onu bir gün kırlara çıkarıp eğlendirme bahanesiyle babalarından alarak bir kuyuya atarlar ve gömleğini kana bulayarak dönüştürerek babalarına Yûsuf'un kurt tarafından parçalandığını söylerler. Korktuğu şeyin başına geldiğini gören Ya'küb oğlunun hasretiyle o kadar acı çeker ki yaşadığı yer “beytül-ahzân, kübe-i ahzân” (hüzünler evi) diye anılmaya başlar. Bir müddet sonra da ağlamaktan gözlerine perde iner. Öte yandan Mısır'a gitmekte olan bir kervan kuyunun yakınında konaklar, su almak üzere gönderilen kişi kuyu-

Yûsuf
Ziyâ Paşa
Çeşmesi -
Elazığ

nun başına gelip kovasını suya daldırınca Yûsuf kovaya yapışarak kuyudan çıkar. Kervandakiler onu yanlarına alarak Mısır'a vardıklarında köle diye satılığa çıkarırlar. Güzelliği bütün şehre yayılan Yûsuf'u Mısır azizinin karısı Züleyhâ satın alır, ergenlik yaşına gelince de ona âşik olur. Yûsuf ise Allah korkusuyla ona karşılık vermez. Züleyhâ'nın kölesine âşik olduğunu duyan Mısır'ın asil kadınları onu kınayınca Züleyhâ kadınları evine davet eder. Önlerine meyve tabakları yanında keskin birer bıçak koydurur ve Yûsuf'u içeriye çağırır. Yûsuf'un güzelliği karşısında şaşkına dönen kadınlar meyve yerine ellerini keserler. Fakat Yûsuf'tan kâm alma isteğinden vazgeçmeyen Züleyhâ bir gün ondan kaçan Yûsuf'un peşine düşer ve tam yakalayacağı sırada gömleğini arkadan yırtar. Olayı öğrenen kocası gerçek suçlunun Züleyhâ olduğu anlaşıldığı halde dedikodulardan çekinerek Yûsuf'u zindana attırır. Yûsuf zindanda iken peygamberliğe erer ve kendisine rüya tabiri bilgisi verilir. Mısır sultanının gördüğü bir rüyayı tabir edince zindandan çıkarılır ve ülkenin malî işleriyle görevlendirilir. Sultanın rüyasından hareketle aldığı tedbirler sayesinde yedi yıl süren bolluk zamanında erzak biriktirip ardından gelen yedi yıllık kıtlık döneminde ülkeyi sıkıntıdan kurtarır. Bu sırada kardeşleri erzak almak için Mısır'a gelince onunla karşılaşır. Yûsuf anne bir kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoyup diğer kardeşleriyle gömleğini babasına gönderir. Ya'küb gömlekten Yûsuf'un kokusunu alınca onun yaşadığını anlar ve gömleğin gözlerine sürülmesiyle tekrar görmeye başlar. Daha sonra Yûsuf bütün ailesini Mısır'a davet eder, Ya'küb da ailesiyle birlikte Mısır'a gider. Yûsuf'u selâmlamak üzere hepsi önünde eğilir, böylece onun rüyası da gerçekleşmiş olur.

Türk edebiyatında Orta Asya'dan Anadolu sahasına kadar birçok edip ve şair Yûsuf ve Züleyhâ kıssasını ele almıştır. Bu eserler yazıldıkları coğrafyanın ve zaman diliminin sosyal anlayışı, kardeşlik, baba-oğul ilişkileri, aşk, hasret vb. konulara dair gelenekleri yansıtır. Bilinen ilk Yûsuf ve Züleyhâ mesnevisi 1232-1233'te Yeşevî dervişlerinden Ali tarafından yazılmıştır. Hece vezniyle dörtlükler halinde düzenlenen ve Fars edebiyatındaki örneklerine benzemeyip kısmen orijinal sayılan eser yayımlanmıştır (*Kıssa-i Yûsuf Aleyhis-selâm*, Kazan 1839). İkinci eser Haliloğlu Ali'ye ait olup Kırmılı Mahmud'un Kıpçak Türkçesi'yle kaleme aldığı, ancak yarım kalan *Yûsuf ve Züleyhâ*'dan Anadolu

Türkçesi'ne tamamlanarak aktarılmış ve İsmail Hikmet Ertaylan tarafından tipkibasımı yapılmıştır (*Yûsuf ile Züleyhâ*, İstanbul 1960). XIV. yüzyılda yazılan Yûsuf ve Züleyhâ'lar arasında en dikkate değer olanı Şeyyad Hamza'nın ünlü mesnevisidir. 1529 beyittten meydana gelen eserin pek çok baskısı mevcuttur. Şeyyad Hamza'nın lirik anlatımı ve akıcı üslûbuyla mesnevi hem çok okunmuş hem de sonraki eserlere örnek oluşturmuştur (bk. DESTÂN-ı YÛSUF). Kesin adı ve ne zaman yaşadığı bilinmeyen Süle Fakih'in *Yûsuf ü Züleyhâ*'sı 5005 beyitlik bir eserdir. Yalın bir Türkçe ile kaleme alınan mesnevinin on yedi nüshası bilinmektedir (Köktekin, sy. 4 [1996], s. 176-177). Aynı yüzyılda Yûsuf ve Züleyhâ mesnevileri içinde önemli bir eser de Erzurumlu Darîr'in kaleme aldığı mesnevidir. Tek nüshası bulunan mesnevi (İÜ Ktp., TY, nr. 311) 2126 beyit olup ayrıca çeşitli kahramanların ağzından söylenmiş yirmi bir gazel içerir. Bu eser de daha sonraki Yûsuf ve Züleyhâ mesnevilerini hayli etkilemiştir. Gerek Şeyyad Hamza'nın gerekse Darîr'in eserleri Eski Anadolu Türkçesi'nin güzel örnekleri arasındadır ve dil özellikleri bakımından önemlidir.

XV. yüzyılda Yûsuf ve Züleyhâ mesnevisi yazan şairler arasında Nahîfî (2653 beyit), Hatâyî (1234 beyit) ve Akkoyunlu Ahmedî'nin (2986 beyit; kitap hakkında bir

araştırma için bk. Azamat, sy. 7-8 [1988], s. 348, 351, 357) adları anılsa da asil çağa damgasını vuran eser Hamdullah Hamdi'ye aittir. Yûsuf ve Züleyhâ'lar arasında çok önemli kabul edilen bu mesnevi Molâ Câmî'nin aynı adı taşıyan mesnevisinden ilham alınarak yazılmıştır; ancak ihtiva ettiği millî ve mahallî unsurlarla Türk insanının duygularını ve geleneğini de çok iyi yansıtmaktadır. Lirik bir üslûpla yazılan, anlatımda Züleyhâ'nın öne çıkarıldığı mesnevi 6241 beyittir. Kendisi de on bir kardeşin en küçüğü olan Hamdullah Hamdi, âdeta kendi başından geçenlerle paralellik kurarak kaleme aldığı bu eserini II. Bayezid'e sunmuş, fakat beklediği ilgiyi görememiştir. Mesnevide ayrıca dokuza Züleyhâ'ya ait değişik kahramanlarca söylenmiş on beş gazel bulunmaktadır (Hüseyni Ayan, sy. 5 [1972], s. 31, 32). Aynı yüzyıla ait Yûsuf ve Züleyhâ'lar arasında, Hüseyni Baykara adına Çağatayca yazılan ve Hâmidî'ye (Dolu, V [1954], s. 51-58; Korkmaz, III/1 [1968], s. 7-48) yahut Kutbüddin Ahmed Câm Cendepî'e (Korkmaz, III/1 [1968], s. 12) nisbet edilen eserle Anadolu sahasında Çakerî'ye izâfe edilen 4200 beyitlik mesnevi (15. yy. *Şâiri Çakerî ve Divânı*, hazırlayanın girişi, s. 5, 6) sayılabilir.

XVI. yüzyılda kaleme alınan ilk Yûsuf ve Züleyhâ kimliği tam tesbit edilemeyen Şerîfî adlı bir esere ait olup 1172 beyittir (Yû-

Şaşıcalı Yahyâ'nın *Yûsuf u Züleyhâ* hikâyesinin ilk iki sayfası (Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 986)

YÛSUF ve ZÜLEYHÂ

suf u Zeliha, haz. Zuhâl Kültürâl, hazırlayanın girişi, s. V, VI). Ardından Kemalpaşazâde'nin Molla Câmî'nin etkisinde yazdığı 7777 beyitlik eseri (*Yûsuf u Zeliha*, haz. Mustafa Demirel, hazırlayanın girişi, s. XXI, XXXV), Taşlıcalı Yahyâ'nın Hamdullah Hamdî'yi örnek alıp nazmettiği 5179 beyitlik başarılı mesnevisi (nşr. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul 1979), Gubârî'nin yalın bir Türkçe ile kaleme aldığı 2106 beyitlik eseriyle Hâmidzâde Celîlî'nin mesnevisi gelir (Levend, *TDAY Belleten* 1967, s. 99). XVII. yüzyılda bu alanda Bursalı Hevâî Mustafa, Zihni Abdüddeîl ve Rif'atî Abdülhay efendilerin adı zikredilebilir (Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 128). XVII. yüzyıldan sonra yazılan mesneviler eskileri kadar başarılı değildir; bunlardan Köprülüzâde Esad Paşa, Molla Hasan, Ahmedî-i Âmidî'nin eserleri sayılabilir. Aynı dönemde Türkmen sahasında Nevrûzî'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sı* (7670 beyit) sevilecek okunmuştur. Eserde mesnevi dışında farklı nazım şekillerinde şiirler de vardır. XIX. yüzyılda Tâib'in *Yûsuf u Züleyhâ'sı* yirmi sekiz gazel ve dört murabba ilâvesiyle 2488 beyte çıkmış (Gönül Ayan, *Osm.Ar.*, sy. 26 [2005], s. 76), Âteşzâde Mehmed İzzet Paşa'nın eseri ise yarım kalmıştır. Mensur Yûsuf ve Züleyhâ yazarları arasında Celâlzâde Mustafa Çelebi, Galatalı Mehmed b. İbrâhim, Altıparmak Mehmed Efendi'nin isimleri zikredilir (Kavruk, s. 64). Doğrudan basılarak çoğaltılan ilk Yûsuf ve Züleyhâ kitabı Süleyman Tevfik'e aittir (İstanbul 1331).

Bibliyografyada yer alanlar dışında çeşitli incelemelerle birlikte yayımlanan Yûsuf ve Züleyhâ mesnevileri şunlardır: Dehri Dilçin, *Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha* (İstanbul 1946); *Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ve Zeliha Mesnevisi (Giriş, Metin, İnceleme ve Tipkibasım*, haz. Zehra Öztürk, I-II, Cambridge 2001); *Diyarbakırlı Ahmedî, Yûsuf u Züleyhâ: İnceleme, Metin, Dizin, Sözlük* (haz. İdris Kadioğlu, Malatya 2005); *Öznur Tuba Aktaş, Köprülüzâde Esad Paşa'nın Terceme-i Yûsuf u Züleyhâ Adlı Eserinin Bilimsel Yayımla ile Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi* (yüksek lisans tezi, 2006, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); *İbrahim Taş, Yusuf ve Zeliha* (İstanbul 2008); *Melike Gökcan Türkoğlan, Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma* (doktora tezi, 2008, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); *Oflu Bilal Efendi, Kissa-i Yusuf u Zeliha* (haz.

Muhammet Kuzubaş, İstanbul 2010). Bu mesnevi üzerine yazılmış çok sayıda tez, kitap, makale ve bildiri Hanife Koncu tarafından bir makalede toplanmıştır (bk. bibl.). Yûsuf ve Züleyhâ modern Türk edebiyatının da konuları arasında yer almış, bu hususta manzum ve mensur çeşitli eserler yazılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Nazan Bekiroğlu, *Kalbin Üstünde Titreyen Hüzün: Yusuf ile Züleyha* (roman, İstanbul 2000); *Melek Özlem Sezer, Yusuf ile Zeliha* (manzum, İstanbul 2011); *Nurullah Çetin, Yeni Türk Şairinin Yusuf ile Züleyha Hikâyesi Duyarlılığı* (inceleme, Ankara 2004).

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyyad Hamza, *Yûsuf u Zeliha* (haz. Ümit Özgür Demirci – Şenol Korkmaz), İstanbul 2008, hazırlayanın girişi, s. 9-25; *a.e. Destân-ı Yûsuf* (haz. Osman Yıldız), Ankara 2008, hazırlayanın girişi, s. 56, 57, 59; *Daîrî, Kissa-i Yûsuf: Yûsuf u Züleyhâ* (haz. Leylâ Karahan), Ankara 1994, hazırlayanın girişi, s. 9-27; *Hamdullah Hamdî, Yûsuf ve Züleyhâ: İnceleme ve Seçmeler* (haz. M. Naci Onur), Ankara, ts. (Ertem Matbaacılık), hazırlayanın girişi, s. 18, 25; *15. yy. Şâiri Çakerî ve Divânı* (haz. Hatice Aynur), İstanbul 1999, hazırlayanın girişi, s. 5, 6; *Kemalpaşazâde, Yûsuf u Zeliha* (haz. Mustafa Demirel), Cambridge 2004, hazırlayanın girişi, s. XXI, XXXV; *Abdurrahman Gubârî, Yûsuf u Züleyhâ: İnceleme-Metin* (haz. Hasan Aktaş, yüksek lisans tezi, 2006), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, hazırlayanın girişi, s. V, 51-55; *Şerîfî, Yûsuf u Zeliha* (haz. Zuhâl Kültürâl), İstanbul 2001; *Muhammed Nevrûzî, Yûsuf u Züleyhâ: İnceleme-Metin* (haz. Çoban Hıdır Uluhan), Ankara 2007, hazırlayanın girişi, I, 7; *Halide Dolu, Menşinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonlar* (doktora tezi, 1953), İÜ Ed. Fak.; a.m.f., “Sultan Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Manzum Bir Yusuf Hikâyesi”, *TDED*, V (1954), s. 51-58; *Agâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988, I, tür.yer.; a.m.f., “Divan Edebiyatında Hikâye”, *TDAY Belleten* 1967 (1968), s. 99; *Hasan Kavruk, Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul 1998, s. 64; *Recep Demir, Hatâyî-i Tebrizî ve Molla Câmî'nin Yusuf u Züleyhâ Mesnevileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme: İnceleme-Metin* (doktora tezi, 2006), Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Müjgân Çakır*, “Erzurum-Erzincan-Diyarbakır ve Kars Yollarında Bir Paşa: Âteşzâde Mehmed İzzet ve Yûsuf u Züleyhâ'sı”, *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* (ed. Oktay Belli), Ankara 2011, s. 393-396; *İsmail Hikmet Ertaçlan*, “Türk Dilinde Yazılan İlk Yusuf ve Züleyhâ”, *TDED*, III/1-2 (1948), s. 211-230; *Zeynep Korkmaz*, “Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Yusuf ve Züleyhâ Mesnevisinin Tanınmayan Bir Yazması ve Eserin Yazan”, *TDe*, III/1 (1968), s. 7-48; *Hüseyin Ayan*, “Hamdullah Hamdî'nin Yusuf u Züleyhâ Mesnevisindeki Gazeller”, *EFAD*, sy. 5 (1972), s. 31, 32; *Nihat Azamat*, “Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: Yusuf ü Zeliha, Esramâme Tercümesi”, *Osm.Ar.*, sy. 7-8 (1998), s. 348, 351, 357; *Kâzım Köktekin*, “Bir Yusuf ve Zeliha Şâiri Süle Fakih ve Eseri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Der-*

gisi, sy. 4, Erzurum 1996, s. 176-177; *G. K. Merguerian – A. Najmabadi*, “Zulaykha and Yusuf: Whose Best Story?”, *JMES*, XXIX (1997), s. 485-508; *Gönül Ayan*, “Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, Konya 1997, s. 31-38; a.m.f., “Tâ'ib ve Yusuf u Züleyhâ'sı”, *Osm.Ar.*, sy. 26 (2005), s. 76; *Hasibe Mazioğlu*, “Yûsuf u Züleyhâ Yazarı Sülî Fakih'in Adı Sorunu”, *TDAY Belleten 1999/I-II* (2003), s. 169-176; *Hanife Koncu*, “Yûsuf ve Züleyhâ Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, V/10, İstanbul 2007, s. 617-630; *Şahin Köktürk*, “Halil Oğlu Ali'nin Yusuf ile Zeliha Hikâyesi”, *Turkish Studies*, II/4 (2007), s. 555; *Sibel Üst*, “Nahîfî'nin Yusuf u Zeliha Mesnevisi”, a.e., II/4 (2007), s. 823, 824; *Melike Gökcan Türkoğlan*, “Yusuf u Züleyha Mesnevilerinde Sosyal Hayatın Yansımaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 38, Erzurum 2008, s. 51-70; *Ahmet Mermer*, “Yusuf ile Zeliha”, *TDEA*, VIII, 619-621.

HANİFE KONCU

□ FARS EDEBİYATI. Dinî kaynaklı bir Doğu edebiyatı ürünü olan Yûsuf ve Züleyhâ mesnevisi Fars edebiyatında da işlenen konulardan biridir. Farsça eserlerde Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesine yapılan telmih ve atıflar ilk defa X. yüzyılda Feruhî-i Sîstânî, Müncik-i Tirmizî ve Ebû Hanîfe İskâfî gibi sebk-î Horasan şairlerinin methiyelerinde görülür. Yûsuf'un ve diğer kahramanların başından geçenler, şairlerin kendi zamanlarındaki bazı olaylar ve kişilerle ilişkilendirilmiş, böylece anlatım zenginliği sağlanmıştır. XI. yüzyıl şairlerinden Katrân-ı Tebrizî'nin divanında bu hikâyeye yirmiden fazla atıf yapılmış, Nâsır-ı Hüsrev, Hâkânî-i Şîrvânî ve Nizâmî-i Gencevî gibi şairler şiirlerinde hikâyeye sembolik yaklaşımlarla yeni bir anlatım kazandırmıştır. Meselâ Nâsır-ı Hüsrev bir şiirinde, Yûsuf'un duasıyla Züleyhâ'nın gençliğinin geri gelmesini kış mevsiminden sonra baharın tekrar canlanmasına benzetmiş, başka bir yerde kendi şiirinin etkisini Yûsuf'un duasıyla kıyaslayıp Farsça'nın bu sayede hayat bulduğunu söylemiştir. Hâkânî-i Şîrvânî de hikâyenin farklı yönlerine atıfta bulunmuştur. Örnek olarak Hâfız-ı Şîrâzî'nin, “Kaybolan Yusuf Ken'an'a geri dönecek üzülmü / Hüzün kulübesi bir gün gülşene dönecek üzülmü” beytiyle Gani'nin, “Ey Gani! Ken'an'daki yaşlı adamın (Ya'küb) karanlık gününe bak ki onun gözlerinin nuru Züleyhâ'nın gözlerini aydınlattı” beyti anılabilir (M. Ecmel Han, IX/4 [1958], s. 20). Yûsuf ve Züleyhâ'ya ait sembollerin dinî şiir türünde daha çok kullanıldığı görülmektedir. Senâi ve Ferîdüddin Attâr gibi mutasavvîf şairler eserlerinde hikâyedeki sahra, kuyu, zindan, Mısır ve Züleyhâ gibi kavramlara tasavvufîla ilgili